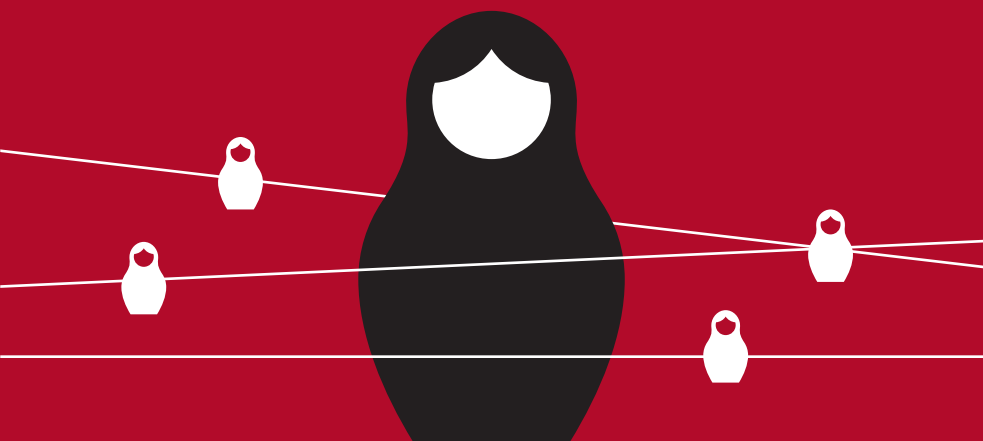

Patru decenii de istorie intelectuală a Rusiei,
privite prin ochii a patru personaje tolstoiene.

THE WASHINGTON POST

Masha Gessen

Viitorul e istorie

*Cum a pus totalitarismul
din nou stăpânire pe Rusia*

CUPRINS

Dramatis personae	9
Prolog	11

PARTEA ÎNTÂI: NĂSCUȚI ÎN URSS

unu Născute în 1984	17
doi Viața sub lupă	29
trei Privilegiu	45
patru Homo sovieticus	59

PARTEA A DOUA: REVOLUȚIA

cinci Lacul lebedelor	83
șase Execuția Casei Albe	111
șapte Cine nu vrea să fie milionar?	134

PARTEA A TREIA: DESTRĂMAREA

opt Durere înăbușită	153
nouă Cântece de altădată	180
zece Sfârșitul se repetă	204

PARTEA A PATRA: RENAȘTEREA

unsprezece Viața după moarte	227
doisprezece Amenințarea portocalie	247
treisprezece Totul, în familie	272

PARTEA A CINCEA: PROTESTELE

paisprezece	Viitorul e istorie	305
cincisprezece	Budușcego niet	331
șaisprezece	Panglici albe	345
șaptesprezece	Mașă: 6 mai 2012	375

PARTEA A ȘASEA: REPRESIUNEA

optsprezece	Serioja: 18 iulie 2013	395
nouăsprezece	Lioșă: 11 iunie 2013	417
douăzeci	O națiune divizată	443
douăzeci și unu	Jana: 27 februarie 2015	473
douăzeci și doi	Războiul etern	489
Epilog		501
Mulțumiri		513
Note		515
Indice		547

UNU

Născute în 1984

MAȘA

Cu ocazia celei de a 70-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, bunica Mașei, expertă în ingineria rachetelor, și-a dus nepoata la Biserica Sfântul Ioan Ostașul din centrul Moscovei ca să fie botezată. Mașa avea trei ani și jumătate, adică era cu vreo trei ani mai mare decât ceilalți copii botezați în aceeași zi. Bunica ei, Galina Vasilievna, avea 55 de ani, adică era de vârsta majorității adulților din biserică. Erau oameni bătrâni – 55 de ani era vârsta la care femeile sovietice se pensionau și cu greu puteai găsi o femeie de 55 de ani care să nu fie deja bunică –, dar nu atât de bătrâni încât să nu țină minte perioada în care religia a fost practică fățiș și cu mândrie în toată Rusia. Până de curând, Galina Vasilievna nu se gândise prea mult la religie. Mama ei mergea des la biserică și o botezase. Galina Vasilievna studiasse fizica la universitate și, deși absolvise cu câțiva ani înainte ca „fundamentele ateismului științific“ să devină un curs obligatoriu pentru absolvenții tuturor facultăților, învățase totuși că religia este opiu pentru popor*.

* În general, vorbitorii de limbă engleză sunt familiarizați cu o altă versiune a frazei: „Religia este opiu pentru mase.“ Traducerea în limba rusă este mai apropiată de original, dar a fost folosită, de regulă, în afara contextului, la fel ca în cultura populară occidentală. Fragmentul din care este extrasă sintagma sună în felul următor: „Mizeria religioasă este expresia mizeriei reale și totodată protestul împotriva mizeriei reale. Religia este suspinul creaturii chinuite, sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă, după

Galina Vasilievna își petrecuse cea mai mare parte a vieții de adult lucrând cu obiecte diametral opuse religiei: lucruri materiale, deloc mistice, capabile să zboare în spațiu. În ultimul timp, lucrase în cadrul Unității de Producție Științifice Molnia („Fulger“), care proiectase naveta spațială sovietică Buran („Vifor“). Sarcina Galinei era să creeze mecanismul prin care echipajul să poată deschide ușa navei după aterizare. Lucrările la navetă erau pe ultima sută de metri. Peste un an, Buran era programat să se ridice de la sol. Primul său zbor de probă urma să fie fără pilot și trebuia să fie obligatoriu un succes, în caz contrar Buran fiind condamnat să rămână veșnic la sol. Proiectul risca să rămână fără finanțare, iar mecanismul de deschidere din interior a ușii navei să nu mai fie folosit niciodată.¹

Galina Vasilievna fusese întotdeauna extraordinar de receptivă la schimbările subtile ale stării de spirit și ale așteptărilor celor din jur – o trăsătură extrem de utilă într-o țară precum Uniunea Sovietică, unde a ști din ce direcție bate vântul putea face diferența dintre viață și moarte. În acel moment, deși în viața ei profesională toate lucrurile păreau așezate pe făgașul cel bun – mai era doar un an până la primul zbor al navei Buran – Galina simțea că ceva se năruie, un element din temelie singurei lumi pe care o cunoștea: lumea construită pe întăietatea lucrurilor materiale. Acest sentiment o îmboldea să umple golul cu alte idei sau, mai degrabă, să ridice o nouă temelie. Era ca și cum baza solidă și lipsită de misticism pe care își construise toată viața urma să se surpe, căscând în urmă un neant metafizic.

Galinei Vasilievna i se spusese că religia este opiu pentru popor și învățase, la fel ca restul țării și al lumii, că bolșevicii învinseseră

cum este și spiritul unor orînduiri lipsite de spirit. Ea este opiu pentru popor. Suprimarea religiei, a acestei fericiri iluzorii a poporului, este cerința adevăratei lui fericiri. Cerința de a renunța la iluziile cu privire la situația sa este cerința de a renunța la o situație care are nevoie de iluzii. Critica religiei este, așadar, în germen critica acestei văi a plîngerii a cărei aureolă sfîntă este religia.“ (Karl Marx, *Critique of Hegel's Philosophy of Right*, traducere în engleză de Joseph O'Malley, Oxford University Press, Oxford, 1970, p. 3). (N. a.); versiunea în limba română e preluată din: Karl Marx, *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului*, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957, pp. 413–414. (N. trad.)

religia organizată, însă, după ce trăise în Uniunea Sovietică mai bine de jumătate de secol, știa că acest lucru nu era într-un totul adevărat. În copilărie, în anii 1930, majoritatea adulților sovietici încă își declarau deschis credința în Dumnezeu.² Teoretic, noua generație trebuia să crească într-un mediu complet eliberat de superstiții, în rândul cărora se număra și religia, și de suferința care făcea ca religia să fie indispensabilă. Numai că, atunci când Galina Vasilievna avea nouă ani, a izbucnit Al Doilea Război Mondial. Germanii au înaintat atât de repede și conducerea sovietică s-a dovedit atât de neputincioasă, încât oamenilor nu le-a mai rămas decât credința în Dumnezeu.³ În scurt timp, Guvernul sovietic a pactizat cu Biserica Ortodoxă Rusă și, din acel moment, comuniștii și clerul au luptat umăr la umăr împotriva naziștilor.⁴ După război, Biserica a redevenit o instituție pentru oamenii în vârstă, dar nimeni nu a uitat că putea fi un refugiu în vremuri de incertitudine catastrofală.

Bunica i-a spus Mașei că mergeau la biserică datorită părintelui Aleksandr Men. Acesta era un preot ortodox pe gustul celor ca Galina Vasilievna. Părinții lui fuseseră cercetători biologi și avea un mod aparte de a vorbi cu oamenii care nu crescuseră în sânul Bisericii. Fusese hirotonit de Biserica Ortodoxă Rusă, care, începând cu Al Doilea Război Mondial, slujea după bunul-plac al Kremlinului, dar Men avea un stil unic de predica, din cauza căruia fusese la un pas de a fi arestat.⁵ În acel moment de relativă destindere a atmosferei politice, Men începuse să devină spectaculos de îndrăgit, adunând mii și, ulterior, sute de mii de oameni în jurul său, deși scrierile sale aveau să primească drept de publicare în Uniunea Sovietică abia peste câțiva ani. Mașa nu a înțeles mare lucru din ce i-a spus bunica ei despre părintele Aleksandr sau despre lumina învățăturilor lui Iisus Hristos, dar a acceptat să meargă la biserică. Ziua de 7 noiembrie* fusese dintotdeauna

* Revoluția din Octombrie era sărbătorită pe 7 noiembrie, întrucât calendarul folosit în Rusia țaristă nu ținea cont de anii bisecți. Până în 1917, rămăsese cu 13 zile „în urma” calendarului occidental, astfel că, după ajustarea efectuată de bolșevici, ultimele zile din octombrie au fost mutate în noiembrie. (*N. trad.*)

sărbătoarea ei preferată, fiindcă în acea zi, aniversarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, bunica ei, care timp de 364 de zile pe an gătea prost și fără tragere de inimă, făcea niște plăcinte pe care Mașa le savura.

„Ce naiba ai făcut?” a întrebat mama Mașei când a venit să își ia acasă fiica și a descoperit că aceasta purta o cruce minusculă la gât. Asta a fost toată discuția. Tatiana nu prea lungea pelteaua: era o femeie de acțiune. Când a aflat că e însărcinată, a mers la comitetul de partid al facultății ei, în speranța că autoritățile îl vor obliga pe tatăl viitorului ei copil, care mai avea cel puțin încă o iubită, să se căsătorească cu ea. Nu era o cerere ieșită din comun și nici o intervenție nefirească pentru comitetul de partid, dar, în cazul Tatianeii, lucrurile s-au întors împotriva ei. Tatăl Mașei și-a pierdut postul universitar și, în consecință, dreptul de a locui în Moscova, fiind obligat să se întoarcă acasă, în Orientul sovietic îndepărtat, la mii de kilometri de iubitele sale.

Maternitatea a adus și alte surprize neplăcute. Tatiana a devenit dependentă de părinți. În generația ei, aproape toți tinerii apelau la părinți ca să le crească gratuit copiii.⁶ Singurele alternative erau grădinițele de stat din cartier, care erau o combinație între o închisoare pentru minori și un orfelinat, sau serviciile la limita legalității oferite de bone private, extrem de scumpe. Tatiana dobândise o independență atipică față de părinți. Spre deosebire de majoritatea tinerilor de vârsta ei, locuia separat, într-un apartament comun, pe care îl împărțea cu o singură familie – dar copilul a legat-o din nou de apartamentul părinților ei, aflat la câteva străzi distanță. Dotată cu două camere și o bucătărie, locuința Galinei Vasilievna și a lui Boris Mihailovici avea suficient spațiu pentru îngrijirea micuței Mașa și, fiindcă amândoi erau savanți cu vechime în industria spațială, aveau mai mult timp liber decât fiica lor studentă. Tatiana a înțeles că, pentru a deveni total independentă, trebuie să câștige bani și să tragă niște sfori. Oficial, aproape nimic din ce avea de gând să facă nu era permis de legislația sovietică, care restricționa toate activitățile și interzicea majoritatea inițiativelor antreprenoriale, însă, în mare parte, aceste acte erau tolerate de autorități.

La vârsta de trei ani, Mașa a fost primită la o grădiniță prestigioasă dintr-un cartier rezidențial, atât de selectivă, încât era practic inaccesibilă altor copii decât celor ai membrilor Comitetului Central. (În realitate, când s-a născut Mașa, membrii Comitetului Central aveau, în medie, aproximativ 75 de ani,⁷ așa că instituția era destinată nepoților și strănepoților, precum și copiilor unor cetățeni sovietici extraordinar de întreprinzători, cum era Tatiana.) Iată cum descrie grădinița un scriitor dintr-o generație anterioară de preșcolari:

Înăuntru, totul duhnea a prosperitate și a piroști proaspăt prăjite. „Colțul Lenin“ era deosebit de strălucitor, cu buchete de gladiole albe dispuse sub fotografiile familiei Ulianov, aranjate ca niște icoane pe un panou îmbrăcat în catifea purpurie. Pe veranda panoramică cu vedere către pădurea bântuită, vlăstarele nomenclurii picoteau în aer liber, îndesați ca niște purcei în sacii de dormit umpluți cu puf de gâscă. Ajunsesem în timpul Orei Moarte, expresie sovietică pentru somnul de după-amiază.

„Treziiți-vă, viitori comuniști!“ a strigat educatoarea, pocnind din palme. Și a zâmbit răutăcios. „E timpul pentru untura de pește!“ [...] O bonă impozantă pe care o chema, îmi aduc aminte și acum, Zoia Petrovna, s-a apropiat de mine ținând în mână o ditamai lingura de caviar.⁸

Când Mașa a început grădinița, Colțul Lenin își pierduse o parte din strălucire, iar profesorii își îndulciseră retorica, incluzând rareori cuvântul „comuniști“ în apelurile lor. Dar rațiile zilnice de caviar erau încă la ordinea zilei, un lucru care contrasta și mai puternic cu lumea de afară, unde penuria de alimente era factorul definitoriu al vieții cotidiene. Nu dispăruse nici omniprezentul griș din dieta preșcolarilor, care putea fi clădit vertical pe farfurie. Școala respecta în continuare programul de internat de cinci zile pe săptămână, un lux sovietic fără egal. În weekend, ca mulți alți copii sovietici, Mașa stătea la bunici. Ca să își permită acest stil de viață, Tatiana lucra șapte zile pe săptămână.

Când Mașa avea patru ani, mama ei a învățat-o să deosebească dolarii falși de cei adevărați. Deținerea de valută, falsă sau adevărată, era un fapt periculos, pedepsit cu până la 15 ani de închisoare de legislația sovietică,⁹ dar Tatiana părea neînfricată. Sau, în orice caz, așa își câștiga traiul. În plus, conducea o afacere de meditații: inițial, dăduse ea însăși meditații, dar în scurt timp a înțeles că, pentru a câștiga bani serioși, avea nevoie de un volum mare de lucru. A început să intermedieze relațiile dintre clienți – majoritatea liceeni care se pregăteau pentru examenele orale epuizante de admitere la universitate – și colegii ei de facultate, care susțineau meditațiile. Specialitatea ei era extrem de profitabilă și de rară: îi pregătea pe tineri pentru „coșciuge“.

„Coșciugele“ erau întrebări concepute special pentru candidații evrei. Instituțiile sovietice de învățământ superior se împărțeau, în general, în două categorii: cele care nu admiteau deloc evrei și cele care admiteau un număr limitat de evrei. Bineînțeles, regulile de respingere nu erau publice, iar refuzul era administrat cu mult sadism. Candidații evrei susțineau examenele de admitere cot la cot cu ceilalți tineri. Extrăgeau biletele de examen din același bol cu ceilalți. Dar dacă reușeau să răspundă corect la cele două sau trei întrebări de pe bilet, atunci, aflați singuri în sală cu examinatorii, primeau cu dezinvoltură încă o întrebare, pentru a lămuri, chipurile, răspunsurile date. Acesta era „coșciugul“. La matematică, candidatul primea o problemă nu doar complexă, ci și nerezolvabilă. Tânărul se clătina și cădea. Iar examinatorii nu aveau altceva de făcut decât să bată în cuie capacul „coșciugului“: candidatul evreu pica astfel examenul. Singurele excepții erau tinerii meditați de Tatiana. Devenise expertă în arta „coșciugelor“, învățându-și clienții să rezolve o parte din întrebările de care făcuse rost cine știe cum și să înțeleagă algoritmul prin care să recunoască capcana și să demonstreze că problema e de nerezolvat. Această blondă cu dinți proeminenți și ochelari de aviator îi învăța pe evreii sovietici cum să învingă mecanismul antisemit și, astfel, își permitea să o hrănească în continuare pe Mașa cu caviar și cu dezgustătorul griș al odraslelor Comitetului Central.

JANA

Ca să reușești cât de cât în viață, trebuia să nu fii evreu. „Naționalitatea“ – sau „etnia“, cum o numesc americanii – era trecută în toate documentele de identitate importante: certificatul de naștere, pașaportul intern, certificatul de căsătorie, dosarul de cadre sau de studii. Odată atribuită, „naționalitatea“ era practic imposibil de schimbat și se moștenea din generație în generație. Boris, tatăl Janei, avusese cumva norocul – cel mai probabil datorită previziunii și strădaniilor părinților săi – să fie trecut ca rus în documente. Cu ochii săi căprui-închis, părul brunet creț și prenumele evreiești ușor de identificat ale părinților, Dina și Efim, Boris nu păcălea pe nimeni, dar reușea să rețeze majoritatea întrebărilor iscoditoare pretinzând, în mod illogic, că e „pe jumătate evreu“. Grație acestei abilități, a faptului că documentele sale erau corespunzătoare și a notelor mari din liceu, a reușit să intre la universitate. Existase totuși un obstacol major. Spre deosebire de majoritatea covârșitoare a liceenilor sovietici, Boris nu era membru al Komsomolului, Liga Tineretului Comunist, iar în documentele sale de absolvire era considerat ca „nefiind de încredere din punct de vedere politic“. Mama lui, Dina Iakovlevna, pledase în fața conducerii liceului ca să modifice formularea. Părea o inițiativă imposibilă, dar trebuia făcută. În familia lor, alcătuită în întregime din biologi și medici, toată lumea era strălucită și realizată. Formularea a fost schimbată. Boris a intrat la facultatea de fizică radioactivă a Universității de Stat Gorki. A absolvit cu cele mai mari note și, la vârsta de 24 de ani, și-a susținut teza de doctorat. În sânul familiei și în rândul prietenilor, toți erau de acord că, în cele din urmă, va obține Premiul Nobel pentru activitatea sa în domeniul fizicii cuantice.

Jana s-a născut în 1984, în anul în care Boris și-a finalizat teza. Mama ei, Raisa, era profesoară de franceză. În termeni sovietici, erau o familie *boghemnaia* – boemă – adică, aparent, își organizau viața după idei occidentale și în moduri care le extindeau în permanență cercul social. Și-au închiriat o casă, în timp ce sora mai mare a lui Boris și copilul ei au rămas să locuiască, după cum era normal,

cu Dina Iakovlevna. Casa veche din lemn, situată în centrul dărăpănat al orașului, nu avea cadă sau duș, doar toaletă. Membrii familiei se descurcau cum puteau: își încălzeau apa la aragaz, își spălau rufele în lighean sau făceau duș pe la prieteni. Oricum, nu erau atât de occidentali încât să facă duș zilnic. Totuși, erau suficient de occidentali încât să joace tenis, un sport elitist datorită căruia, când Jana era mică, fotografia lor a apărut în ziarul local. În imagine, cei trei, cu părul lor brunet, zâmbesc larg cu dinți strălucitori. Prezența lor nu a trecut neobservată în orașul cenușiu.

Orașul se numea Gorki, în onoarea scriitorului rus Aleksei Peșkov, care, după moda revoluționară, își luase un pseudonim lacrimogen, care însemna „amar“. La vârsta la care a devenit conștientă de împrejurimile în care trăia, Jana nu știa că existase cândva un scriitor pe nume Gorki: credea pur și simplu că „amar“ este denumirea orașului ei. Guvernul sovietic părea de acord cu ea. Cu patru ani înainte de nașterea Janei, fizicianul Andrei Dmitrievici Saharov, laureat al Premiului Nobel pentru Pace în 1975 și cel mai cunoscut disident al țării, fusese exilat în orașul Gorki. „Saharov“ vine de la *sahar*, care înseamnă „zahăr“, și felul în care tatăl Janei rostea acest nume îi dădea un aer magic. Și-a implorat tatăl să o ia cu el când merge la „clădirea lui Saharov“, fără să-și dea seama că nu îl vizita pe marele om, ci era un fel de supraveghere ocazională. Tatăl său nu a vrut să o ia cu el. Jana și-a botezat pisoiful Andrei Dmitrievici Saharov.

Iată cum descria orașul soția lui Saharov, Elena Bonner, în primăvara anului 1987, când Jana avea trei ani:

Ai crede că e toamnă târzie sau că stă să vină iarna, nu că suntem la începutul lunii aprilie. [...] Văd pietonii cum ridică picioarele din bălți: grămezi grele, enorme, de noroi li se lipesc de pantofi. Vântul îndoiaie crestele copacilor până la pământ. Un amestec de zăpadă și ploaie cade din cerul întunecat, umplând cu pete de un alb murdar întinderea care nu sunt sigură că merită să se numească „pământ“.¹⁰

Jana era convinsă că trăiește în cel mai îngrozitor oraș de pe pământ și că numele lui trist descrie perfect viața celor nevoiți să locuiască acolo, în special a mamei sale. Raisa își petrece majoritatea timpului căutând alimente. Uneori lua trenul spre Moscova – dura o noapte ca să ajungă în capitală, stătea toată ziua la cozi și, în noaptea următoare, lua trenul înapoi. Cel mai des cumpăra din Moscova carne procesată, care nu se mai găsea în Gorki de ani întregi. Și capitala se confrunta cu penuria, dar, prin comparație cu Gorki, unde magazinele nu vindeau decât sucuri din fructe de proveniență incertă, îmbuteliate în borcane de sticlă de trei litri cu capace de tablă, Moscova era un tărâm al făgăduinței, ba chiar al belșugului. Odată, Raisa s-a întors cu bomboane: o pungă transparentă de plastic, plină cu dulciuri cilindrice de un maro cenușiu, ambalate neglijent. Erau făcute din soia amestecată cu zahăr, alune pisate și presărate cu pudră de cacao. Janei i s-a părut cel mai bun lucru pe care îl gustase în viața ei. Altădată, o prietenă a Raisei a adus banane într-o geantă sport. Erau verzi și tari, iar Raisa – care, spre deosebire de fiica ei, mai văzuse banane – știa că trebuie ținute într-un dulap întunecat să se coacă. Boris nu avea nicio responsabilitate legată de aprovizionarea zilnică, dar, din când în când, ieșea în evidență cu un produs pe care reușise să „pună mâna“ – expresie folosită de sovietici atunci când făceau rost de alimente greu de procurat – iar Jana credea că tatăl ei „punea mâna“ pe anumite lucruri pentru că era foarte înalt. Practic, era un supererou.

Jana nu avea o oră de culcare anume și, de vreme ce casa lor era mereu plină de oameni care se adunau în jurul mesei și stăteau de vorbă, rămânea trează alături de ei cel puțin până la miezul nopții. Tatăl ei, care nu avea un program de lucru fix, o lăsa la grădinița din cartier în drum spre laborator. De obicei, momentul coincidea cu începutul Orei Moarte – ora siestei –, ceea ce îi prindea de minune Janei, care nu dormea suficient acasă.

Când Jana avea în jur de trei ani, conversațiile purtate la masă în bătrâna casă de lemn au început să se schimbe. Discuțiile despre anomalia efectului Doppler sau despre problemele teoretice la care se gândea Boris au fost abandonate în favoarea subiectului centralei termonucleare ce urma să fie construită în Gorki. Începuseră deja

săpăturile.¹¹ Trecuse doar un an de la catastrofa nucleară de la Cernobil, din Ucraina. Guvernul încercase să blocheze informațiile despre dezastru, dar nu reușise decât să le încetinească răspândirea. În acel moment, amploarea prejudiciului și a pericolului era deja bine-cunoscută. Dina Iakovlevna, de profesie medic pediatru, îi reproșa fiului ei: „Tu cum poți, ca fizician, să stai liniștit când știi că vor să construiască așa ceva în vecinătatea orașului?”

Jana, Raisa, Boris și chiar Dina Iakovlevna văzuseră toată viața lor cum cetățenii sovietici stau cu mâinile în sân în timp ce Guvernul le pune viața în pericol, dar, în ultimul timp, ceva se schimbase. În 1985, noul secretar general al Partidului Comunist – liderul statului sovietic – a anunțat adoptarea unui „nou curs”, cum l-a numit el. Nu era primul secretar general care rostea aceste cuvinte sau care folosea termenul de *perestroika*, adică „reconstrucție”, numai că, de data aceasta, schimbarea era palpabilă. Dina Iakovlevna a participat la un miting de protest împotriva construcției centralei nucleare. Cu doar un an în urmă, o demonstrație neaprobată de Partid ar fi fost considerată o infracțiune împotriva statului, iar participanții ar fi fost arestați și judecați. După șapte ani de exil, Saharov a primit permisiunea să părăsească orașul Gorki și să se mute înapoi în Moscova. Saharov, care era fizician și inventatorul bombei sovietice cu hidrogen, era un vechi militant pentru securitatea nucleară. Boris l-a vizitat pe Saharov în apartamentul său din Moscova și i-a luat un interviu în care marele om s-a pronunțat împotriva centralei nucleare. Interviul a fost publicat în ziarul orașului, *Gorkovskii rabocii* („Muncitorul din Gorki”). Ultimele fraze ale lui Saharov au fost: „Sper să reușiți să schimbați cursul evenimentelor. Sunt întru totul de partea voastră.”¹²

În cele din urmă, planurile de construcție a centralei nucleare au fost abandonate și Boris a găsit un lucru care îl entuziasma la fel de mult sau chiar mai mult decât fizica. Termenul *politika* a început să fie rostit la masă din ce în ce mai des, fiind secondat ulterior de cuvântul *vibori* – „alegeri”.

**Nu e doar cea mai bună carte a Mashei Gessen,
ci și cheia cu care poți deschide poarta Rusiei
actuale pentru publicul occidental.**

ARMAND GOȘU,
istoric și expert în spațiul ex-sovietic

La fel ca Hitler și ca Stalin înaintea lui, Vladimir Putin a promis stabilitatea pentru a-și ascunde intenția de a crea o stare de permanentă instabilitate: o societate în care omul obișnuit nu va deține niciodată controlul asupra propriei existențe, în care domnesc teroarea, paranoia și sărăcia. Dar cum se reflectă toate acestea în viața reală? Răspunsul îl descoperim în cartea Mashei Gessen, în destinele a patru oameni născuți în ultimii ani ai comunismului care au legătură cu personaje-cheie din istoria recentă a Rusiei, precum Aleksei Navalnii sau Boris Nemțov. Nimic nu este romanțat sau privit din perspectivă auctorială subiectivă și, cu toate acestea, faptele relatate au un impact emoțional puternic asupra cititorului.

**O critică plină de curaj a regimului lui Putin.
Toți cei care se întrebă cum a ajuns Rusia în
mâinile acestuia și ale acoliților săi, și ce înseamnă
asta pentru restul populației, vor găsi aici
o explicație edificatoare și de ținut minte.**

THE TIMES

argument

curteaveche.ro

ISBN 978-606-44-1639-1

9 786064 416391